

Novostavba a rekonstrukce (nejen) na vesnici

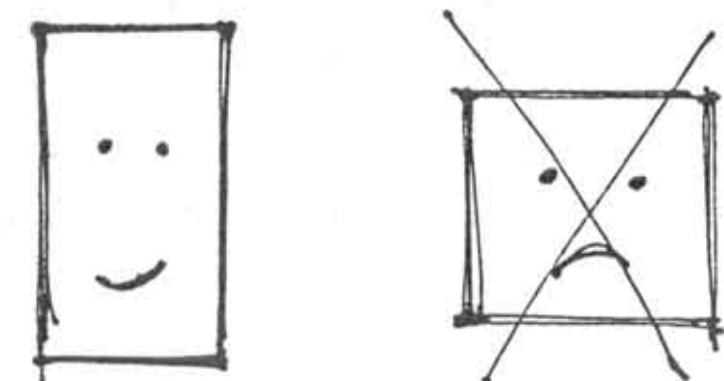
JIRÍ ŠKABRADA

Opakování pravidel

Pokud jste sledovali dosavadních deset pokračování našeho seriálu pozorně, jsou vám výrazové principy naší tradiční vesnické architektury jasné a vašim výsledným pocitem je nejspíše překvapení, jak málo těchto prvků je a jak jsou jednoduché. I proto, že ne všichni mohli sledovat všechna čísla, provedeme tentokrát celkovou rekapitulaci, která je důležitá i pro pochopení vzájemných vazeb celé soustavy. Zachováme přitom pořadí, ve kterém byla pravidla uváděna postupně v jednotlivých pokračováních seriálu, a uvedeme pro jistotu i nejvýraznější prohřešky dosavadní novodobé vesnické výstavby proti těmto pravidlům.

1 / OBDÉLNÝ PŮDORYS

Vzhledem k závaznému způsobu vnitřního členění vycházel tvar půdorysu domu (ale nejen domu, i hospodářských staveb) obdélný, s poměrem stran minimálně 1,5:1 nebo spíše ještě protáhlejší. Krátké, zejména čtvercové půdorysy, navíc s netradičním tvarem střechy se proto v obraze venkovské zástavby uplatňují cizorodě.

2 / UMÍSTĚNÍ DOMU NA PARCELI

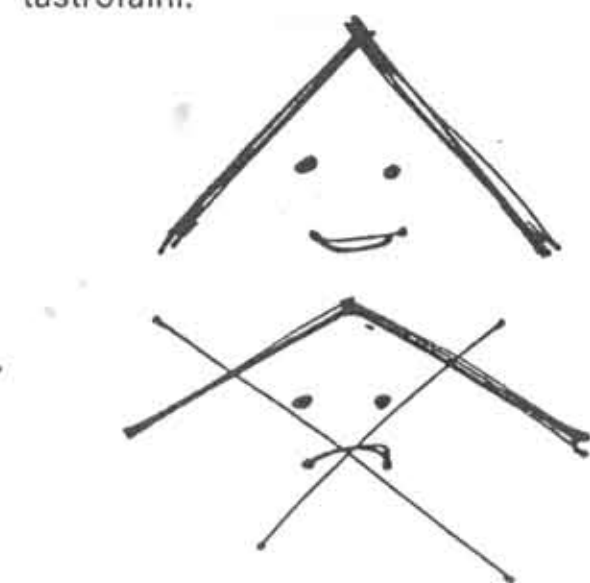
Pro většinu území platila jako základní kolmá, tedy příčná poloha obdélného půdorysu domu vůči návsi či uliční čáře. Základní tradiční odlišností v situování domů na parcele je možnost jejich situování až k hranici parcely sousedovy, protože tradiční vesnický dům nemusel mít ve své zadní podélné straně žádné otvory. Obrovskou výhodou této situace bylo uvolnění maximální plochy parcely pro dvůr před vstupní, obytnou stranou domu. Tato plocha, pro život v domě nejdůležitější, byla přitom podle potřeby intimní, krytá před pohledy zvenčí.

4 / TROJDÍLNÝ PŮDORYS

Uplatňoval se jako základní členění vyvinutého českého a moravského domu už od středověku, a to nejen na stavbách obytných, ale třeba i na stodolách. Kratší, dvoudílný půdorys měly jen objekty ekonomicky nesoběstačné, třeba výměnkářské chalupy. Trojdílnost půdorysného členění se výrazně promítala i do vnějšího obrazu staveb uvnitř vesnice (stodoly) —

3 / SEDLOVÁ STŘECHA

Používala se střecha sledující svým hřebem osu delšího rozměru stavby se sklonem ploch kolem 45° a jenom s mírnými diferencemi podle použité krytiny. V některých regionech a obdobích (např. v klasicismu v 1. pol. 19. století) bylo časté užití polovalby. Ze společensky vyšších vrstev a pod vlivem architektury barokní se někdy přejímaly na izolované objekty střechy valbové a mansardové. Plochá sedlová střecha, tzv. alpská, se u nás v minulosti uplatnila jenom v části Šumavy, ve Volarech a v okolí. Její dnešní stoupající obliba, směřující k „bavorskému“ vnějšímu výrazu domů, je z hlediska zachování svěbytného obrazu české a moravské vesnice katastrofální.

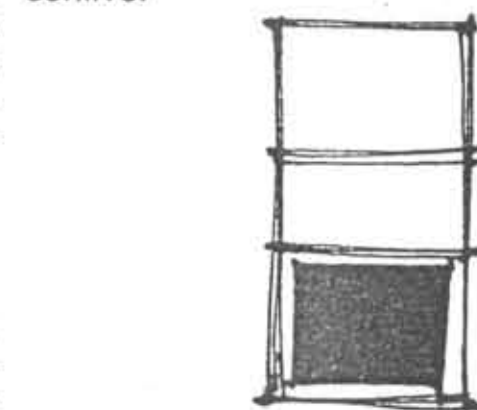
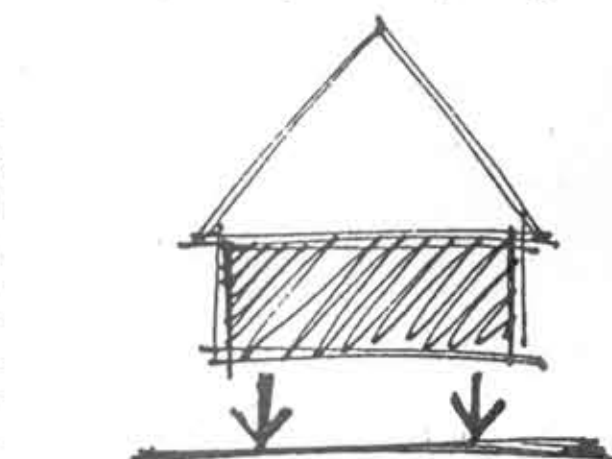
i proto jsou krátké a netradičně zastřešené novostavby vůči svému okolí tak nesnášenlivé.

5 / VSTUP DO DOMU

Situace vstupu byla v rámci půdorysu vždycky závazná. Vstupovalo se do síně, tvořící střední ze tří půdorysných, zhruba čtvercových dílů domu, a vstupovalo se pokud možno ze dvora. Vstup do domu tedy v tradičním českém i moravském domě nikdy nemohl být v čelní, štítové stěně, jak je bohužel na novostavbách dosti obvyklé.

6 / UMÍSTĚNÍ V TERÉNU

Usazení domu na terén bylo opět, pokud to bylo jen trochu možné, maximálně ohleduplné vůči uživateli. Domy, v nichž byla základní domácnost vždycky v přízemí, byly umístěny tak, aby kontakt s plochou dvora byl co nejpohodlnější. Výjimku z to-

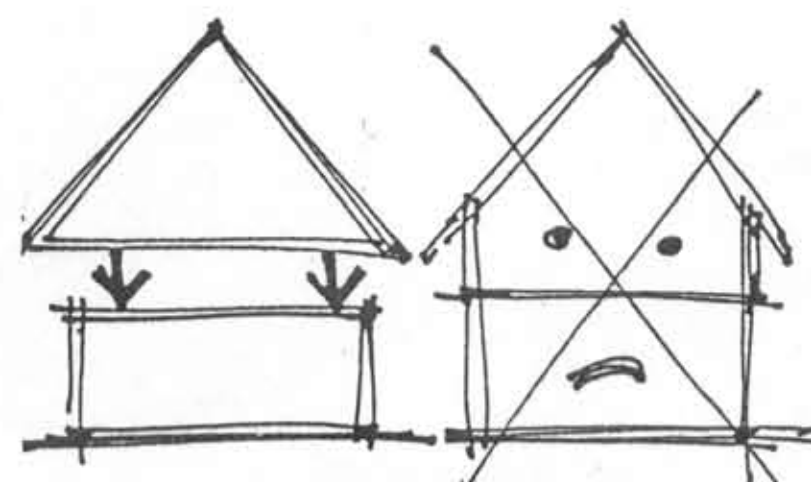
36 / 37 D O M O V 11/93

hoto pravidla, tedy schody, si neradi a z přinucení dělali opět jenom nejchudší chalupníci, kteří se museli se svými domky vtlačovat na nevýhodné svažité parcely. U řady novostaveb se často naopak zdá, že stavebník a uživatel je ten poslední, pro koho je dům pohodlný.

7 / NASAZENÍ STŘECHY

Umístění střechy na spodní stavbu se na venkově až do 2. poloviny 19. století řešilo vždy tak, že základna jejího trojúhelníkového profilu byla totožná s úrovní stropu v přilehlém spodním podlaží, tedy v patře u patrových domů, v přízemí u domů přízemních. Princip takzvané půdní nadezdívky, spojený zpravidla s užitím vaznicového krovu, je mladší a do řady oblastí ho zanáší až dnešní novodobá tvorba. Různá řešení tohoto problému mají velký vliv na vzhled domu v důležitém detailu návaznosti stěn a okraje střechy, přičemž „nadezdívkové“ varianty vyznívají podstatně hůře.

8 / ZÁPRAŽÍ

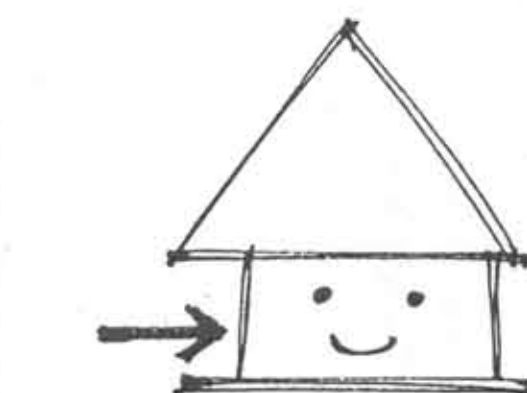
Útvar, který patřil neodmyslitelně zejména ke starším způsobům výstavby vesnických domů. Je to prostor komunikace podél strany domu se vstupem, chráněný přesahující střechou. Ta byla vlastně širší než dům a byla na něm nasazena nesymetricky, což vedlo i k charakteristickému vnějšímu výrazu objektu. Zápraží jako krytý prostor postupně mizí teprve s přechodem na zděný stavební materiál. Vstupní verandy všeho druhu u novostaveb jsou jednak dokladem potřebnosti ochrany vstupu do domů, ale také neschopnosti zvládnout tento úkol na úrovni, již byla běžně schopná tradiční výstavba. Funkce někdejšího zápraží asi není možné plnit nadále jenom tradič-

Obrazek, který teď už ani nemusíme komentovat — můžete si ověřit své pochopení pravidel, pokud si zakryjete jeho dolní polovinu

Díky neměnným základním principům uspořádání vesnického domu stačilo opravdu málo, aby byla každému zřejmá základní struktura stavby až do značných podrobností. Je to jakýsi vedlejší, a přitom důležitý produkt uváděných pravidel — informace o domě, vysílaná prostřednictvím úsporných signálů poučenému příjemci, který ji v prostředí stejnorodých principů výstavby vnímal jako něco zcela samozřejmého

Snímky a kresby: autor

ním způsobem, tj. nesymetricky nasazenou a přesahující střechou, ale ochrana vstupu, jasná signalizace vstupní strany domu i ochrana prostoru spojujícího obytnou část domu a zahrady jsou zcela aktuální a přitom opomíjená ponaučení vyplývající z tohoto historického pravidla.

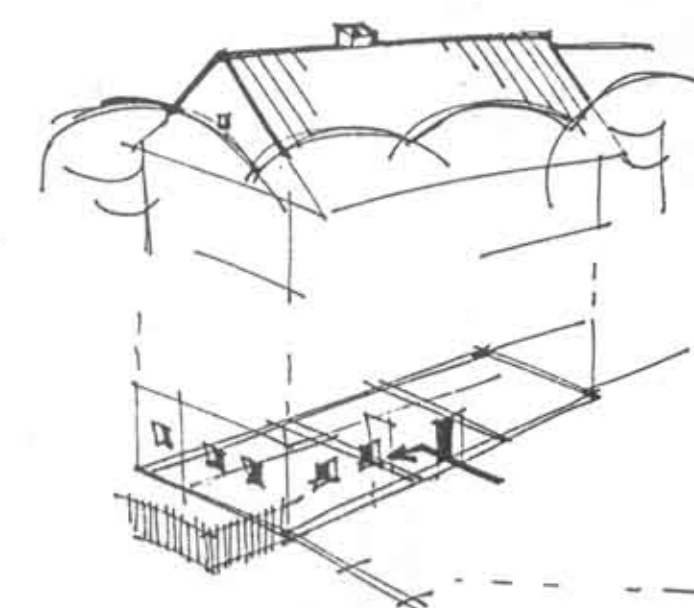
9 / UMÍSTĚNÍ KOMÍNA

Vyplynulo z půdorysné situace topeniště: kuchyně bývala zpravidla ve středním dílu domu, v zadní části vstupní síně, a nebo oddělena za ní, případně vedle obytné místnosti, světnice. Vždycky to ale znamenalo, že byla v půdoryse domu při straně zadní, tedy protilehlé oproti straně se vstupem. Z toho vyplynulo, že komín vystupoval ze střechy v její zadní ploše, maximálně právě v hřebeni, ale nikdy ne v ploše přivrácené ke straně vstupní. Pravidlo je na první pohled nepodstatné, ale v signální soustavě tradičních staveb patří k nejsilnějším.

10 / DVOU TRAKTOVÉ ŘEŠENÍ

Připojování druhého traktu mělo už od středověku stále stejná pravidla — k trojdílnému řešení základního traktu se přidávaly užší díly (v čele domu světnička, vedle světnice apod.) vždy při zadní podélné straně, takže členění na straně se vstupem

zůstávalo stále stejné. Druhý trakt se projevovat charakteristickým nesymetrickým uspořádáním čelní strany domu opět zejména ve starší dřevěné výstavbě. I v mladších domech zděných trvalo dosti dlouho, než se dospělo ke zcela symetrickému řešení štítového průčelí. Poučení z tohoto pravidla pro novou stavbu je asi nejméně snadné, protože se nejtěsněji váže na řadu pravidel předešlých.

Všechna tato pravidla se v naší tradiční vesnické výstavbě uplatňovala do té míry závazně, že vytvořila jakýsi provázaný systém, který se navenek projevovat opakovanými jednoduchými znaky. Z vesnického domu stačilo vidět jen málo, aby byla i na dálku podvědomě čitelná jeho vnitřní struktura: kterou stranou se obrací na veřejnost, kudy se do něj vstupuje, zda se do světnice zabočuje ze síně vpravo či vlevo, a dokonce, protože hlavně v obytné místnosti měly i základní zařízení předměty svá stálá místa, kde si ve světnici můžeme sednout ke stolu. Staletým užíváním s tisícinásobným opakováním je do nás tato signální soustava vlastně „zarostlá“, máme ji uloženou v podvědomých zkušenostech, které nám spoluurčují pro život tak důležité pocity, jako je útulnost, bezpečí, vztah k domovu a rodné zemi.

Může se nám zdát, že jsou to pravidla natolik svázaná s dávno přežitými stavebními zvyklostmi, že se jejich použití v nové výstavbě může jevit zbytečné. Není to ale tak docela pravda, protože je zřejmé, že jejich nerespektování je zpravidla na újmu kvality života v domě i dnes. Můžeme je tedy považovat současně i za jakási pravidla slušného chování pro novou vesnickou výstavbu, přičemž jejich aplikace by měla být nikoli otročká, ale tvůrčí, závislá na podmínkách místního kontextu tradiční zástavby a schopnostech projektanta.